

universálního historického apriori, od které brzy explicitně ustoupí v dílech jako je *De la gramatologie* (1964) atd., transcendentální koncepce dějinnosti však zanechává stopy i v Derridově pozdějším díle, takže Foucaultovy provokativní teze v *Archeologii vědění* (1970) bylo možné mimo jiné číst i jako nepřímou, ale účinnou kritiku Derridy.

Derridův text je brilantním výkonem umění nacházet i v nekomplikovanějších textech, k jakým Husserlův fragment bezpochyby patří, trhliny proměňující domnělé základy v hypotézy, umění uvádět do pohybu jak původní intence studovaného díla tak i jiné možnosti myšlení. Tento dvojaký pohyb na hranici věrného podání určitého myšlenkového projektu a jeho domýšlení do některých sporných či přímo aporetických důsledků vede k jednomu typu tázání, který se rozvine u Derridy jako dekonstrukce, pohyb přesně uchopující a postupně zevnitř uvolňující klenbu studovaného myšlenkového díla, pohyb maximální blízkosti k literě a duchu díla, vedoucí však nikoli k jeho přijetí, či odmítnutí, ale k distanci, která je si vědomá své závislosti na něm. Proti specifickému pohybu dekonstrukce směřujícímu k mezím studovaného díla lze postavit do kontrastu pohyby vycházející od mezi Husserlovvy filosofie, ale sdílející od počátku určitá východiska jeho projektu, otvírající tak, ovšem z ne-husserlovských perspektiv, jiné, neklasické cesty fenomenologii samé. Jeden z takových projektů musel, alespoň z doslechu, Derrida znát – Merleau-Ponty věnoval Husserlově textu *O původu geometrie* na konci 50. let samostatnou semestrovou přednášku, zabýval se jím ovšem již dříve, v době, kdy Derrida psal svou disertaci a připravoval svůj překlad PG a Úvod

k němu.⁸ Jiným projektem, který se inspiroval jak Merleau-Pontyho tak Derridovým produktivním čtením Husserla, je přetváření transcendentální fenomenologie v díle Marca Richira, které se formovalo v 80. letech mj. i kritickým čtením Původu geometrie.⁹

Karel Novotný

**Haldis Haukanes: VELKÁ
DRAMATA – OBYČEJNÉ
ŽIVOTY. Postkomunistické
zkušenosti českého venkova,
Sociologické nakladatelství
(SLON), Praha 2004**

Monografie Haldis Haukanes o postkomunistické zkušenosti českého venkova vychází z autorčiny doktorské práce, kterou obhájila na Katedře sociální antropologie Fakulty sociálních věd Univerzity v Bergenu v Norsku v roce 1999. Při studiu českých, respektive československých transformačních procesů po roce 1989 a jejich dopadu na život venkovských lidí vycházela autorka z terénního výzkumu českého venkova a jejím základním cílem bylo analyzovat některé důsledky změn, jichž byla svědkem v období mezi roky 1990 a 1995. V analýze se opírala především o dlouho-

⁸ M. Merleau-Ponty, *L'institution/La passivité. Notes de cours au Collège de France (1954–1955)*, préface de Claude Lefort, Paris, Éditions Belin, 2003, 304 p. Týž, *Notes de cours sur L'origine de la géométrie de Husserl, suivi de Recherches sur la phénoménologie de Merleau-Ponty*, sous la direction de R. Barbaras, Paris, P.U.F., 1998, tj. přepis M-Pontyho poznámek ke kurzu na Collège de France z r. 1960.

⁹ Srv. knihu *La crise du sens et la phénoménologie*, Grenoble 1990, jejíž podstatná část pojednává o Původu geometrie (str. 193–360).

dobý pobyt ve dvou vesnicích – jihočeské Lipině (vlastní název změněn) a jihomoravských Šitbořicích.

V úvodních pasážích knihy autorka definovala problém, který si zvolila (postkomunistická společenská přeměna ve východní Evropě – analýza některých důsledků transformace v několika komunitách českých vesnic) a zároveň podrobně a přehledně charakterizovala svoji pozici, ze které k řešení vyčteného úkolu přistupovala. Formulovala rovněž základní teoretická východiska a precizně charakterizovala metodický přístup.

Druhou kapitolu („Některé místní představy o transformaci“) věnovala Haldis Haukanes představám o transformaci z pohledu obyvatel sledovaných vesnic. Glosující komentáře místních lidí byly jak negativní („je to špatná doba“, „komunisti tu vládnu pořád“, „současní politici jsou hrozní, vypínám televizi, když začnou, všechno to jde jen k horšímu“, „politika je špinavá“), tak pozitivní („ale je dobře, že ty změny přišly“, „teď je dobře, každý může říkat, co chce“), negace a obavy však převládaly („Je to jako za Husáka. Pořád stejný. Ve skutečnosti se nic nezměnilo“). Kritické postoje se objevily i ve výpovědích o vztazích mezi lidmi, v názorech na „tržní hospodářství“ i ve stereotypech o soukromých podnikatelích.

Prostřednictvím analýzy životních příběhů a zápisů v místních kronikách konfrontovala autorka ve třetí kapitole („Kontrastní verze minulosti“) místní a oficiální varianty historie a rovněž zkušenosti s komunistickou mocí na straně jedné a zdůvodňováním minulosti na straně druhé. Následující čtvrtá kapitola („Jak chápat současnost: společenský život a politika na vesnici“) se soustředila na jednu lokalitu

– na jihočeskou obec Lipinu. H. Haukanes v této části detailně analyzovala společenské vztahy a procesy v jedné konkrétní lokalitě a postihla vývojové změny jak mezi státem a místní komunitou, tak i vnitřní dynamiku obyvatel této vesnice v rozmezí let 1990–1995. V dílčím závěru autorka konstatovala, že ani rozsáhlé řízení místního života státem před rokem 1989 nezabránilo, aby se lidé radovali a realizovali v jiných dílčích oblastech společenského života. Naopak po roce 1989 režim již pracovní a volnočasové aktivity nekontroloval. Zmenšilo se řízení sociálního života státem a zmenšil se význam „tradičních sociálních forem“ i míst setkávání lidí. Nárůst pracovní mobility a diverzifikace příjmů vedla pak ke snížení transparentnosti a předvídatelnosti sociálního prostředí komunity.

Pátá kapitola („Jak chápat současnost: hospodaření ve velkém a v malém“) byla věnována půdě a zemědělství, a to ze dvou úhlů pohledu – z hlediska zemědělské velkovýroby a z hlediska záhumenného hospodaření pro vlastní domácí spotřebu. H. Haukanes zjistila obecně pokles významu vztahu lidí k půdě. Nicméně vlastnictví půdy jako takové hraje stále ve venkovském prostředí svoji roli, a to jak v zemědělství družstevního typu, tak především při pěstování potravin pro vlastní domácnost. Hospodaření pro domácí spotřebu má vedle ekonomického přínosu i další význam – představuje jakousi ochranu proti „všemu, co přichází shora“ a lidé si takovou činností uchovávají osobní důstojnost a čest.

V závěrečné šesté kapitole („Jak chápat současnost: sebereflexe, sebeúcta a strategie přežití“) se autorka soustředila na individuální volby životní dráhy po roce 1989

a hlavně na to, jak jednotlivci „zdůvodňují svou současnou volbu a jak se dívají na své minulé a současné role ve společnosti“. Složitost situace při vytváření spojení mezi komunistickou minulostí a současnými strategiemi přežití prezentovala na šesti konkrétních případech, z nichž se pět týkalo „ženských příběhů“. Toto „zkreslení podle genderu“ vysvětlila H. Haukanes tím, že řada klíčových osob, které jí poskytlly informace, byly právě ženy.

V závěrečném shrnutí zaměřeném na osobní identity a jejich vyjadřování a na udržování kontinuity v dobách změn dospěla autorka na základě dlouhodobého terénního výzkumu a analýzy shromážděných dat k následujícím tvrzením.

1. Sametová revoluce a následující společenská transformace uvědomění si vlastního já z hlediska minulých identit určitého člověka nijak podstatně nenarušila. Většina lidí, s nimiž autorka hovořila, žádnou hlubokou krizí identity neprocházela. A to ani ti, kteří byli před rokem 1989 velmi politicky aktivní. Určité mírné rozpaky „angažovaných osob“ však H. Haukanes zaznamenala, což se projevilo především v tom, že se hovorům o těchto otázkách vyhýbali. Přesto i pro ně nebylo obtížné spojit minulost s přítomností – kladli však důraz na identitu profesionální či vůbec na pracovitost. Tím si autorka jednoznačně potvrdila svoji předběžnou hypotézu o společenské důležitosti práce (nejen rodiny) pro utváření identity v období socialismu.

2. Pracovní výkonnost, odborná způsobilost a dosažený status byly velice důležité nejen pro vytváření kontinuity lidských životů, ale i pro budování základu důstojnosti a sebeúcty jednotlivých lidí.

3. Udržování identity na úrovni jedince se odehrávalo tak, že lidé vyprávěli své pří-

běhy. Kromě několika podnikatelů nikdo z respondentů nemluvil o roce 1989 jako o zlomovém okamžiku ve svém životě, ať už šlo o životní příběh nebo o reflexi životní dráhy po tomto roce.

4. Ke konstrukci kontinuity docházelo i v oblasti komunitních vztahů a tato kontinuita byla udržena tím, že se lidé v různých oblastech života vesnice setkávali a účastnili se řady „tradičních“ aktivit. Intenzita interakcí v oblasti společenského života vedla k tomu, že se komunita stávala „producentem kontextů“ tím, že poskytovala skutečný rámec pro jejich životy prožívané na vesnici. Respondenti konstruovali identitu – i když méně přímočaře – i v oblasti družstevního zemědělství. Bylo vyžadováno, aby manažeři družstva měli vztah k místu a zemědělské půdě, tedy aby měli vztah k obci.

5. Shrnutí – lidé na vesnici se snaží dosáhnout životní kontinuity hlavně pomocí „místních“ zdrojů: hospodařením pro domácí spotřebu, každodenním setkáváním se v různých oblastech místního společenského života a vyžadováním toho, aby lidé na vedoucích pozicích patřili společensky k „místním“. Slovo místní neznamenal v těchto souvislostech, že uvedené zdroje se nacházely výhradně ve zkoumaných vesnicích. Být „místní“ vyjadřuje to, že lidé mají skutečné vztahy k určité lokalitě, ve které žijí.

Autorka se souhrnně ztotožnila s názorem, že při vytváření lidské identity, při formování člověka jako sociální bytosti a při budování spolehlivých sociálních vztahů mají místa společného života v současné neklidné době velký význam a důležitost. Stejně jako dříve pomáhaly místní zdroje lidem přizpůsobit se socialistické státní moci, tak dnes pomáhají lidem

zvládnout náročné situace postkomunistické transformace. A kromě jiného patří k místním zdrojům i místní tradice a zvyky. A ty se nemění ze dne na den, zároveň se však jedná o hodnoty a návyky, které nejsou zcela statické. Podléhají změnám, ale dochází k nim pozvolna a postupně. Jedná se o hluboké kořeny, které lidem pomáhají vyrovnávat se s náhlými změnami životních situací.

Závěrem Haldis Haukanes zdůraznila ještě několik společných rysů lidí, kteří se musí vypořádávat se situacemi způsobenými transformací, hlavně však to, jakými způsoby se snažili zachovat si odstup od představitelů státní moci a od „společenských makroudálostí“. Tento odstup se projevil ve způsobech, jakými lidé o transformaci mluvili. Jednak novou situaci posuzovali negativně a stěžovali si na minulé i současné držitele moci a jednak oddělovali sebe samé od komunistického přepisování dějin i od přepisování dějin režimem, který přišel po roce 1989. Zároveň se respondenti vyhýbali přijetí módního slovníku tržní ekonomiky při hovorech o výběru své životní dráhy po sametové revoluci. Tento odstup ode všeho, „co přichází shora“ lze interpretovat jako historickou zkušenost a obrannou strategii. Naopak důležitost přisuzovanou každodenním zvyklostem a slušnosti ve svém životě lze chápat jako protějšek tohoto odstupu. Zvyky a morálka každodenního života, které jsou jednoduché i složité zároveň, slouží lidem k tomu, aby se jejich život odehrával ve srozumitelných a předvídatelných rámcích.

Z pera Haldis Haukanes se dostalo české odborné veřejnosti i širokému okruhu dalších čtenářů velice zdařilé dílo o postkomunistické zkušenosti českého venko-

va na příkladu jihočeské a jihomoravské vesnice nazírané netradičně očima zahraničního badatele. Norská sociální antropoložka prokázala úctyhodně hluboký vhled do terénu postkomunistickou transformací procházející české, respektive moravské vesnice. Práce H. Haukanes je zakotvena na širokých teoretických základech (viz obsáhlý seznam literatury) a z metodologického hlediska by mohla sloužit jako vzorová příručka pro všechny terénní pracovníky v oblasti sociální a kulturní antropologie.

Miloslava Turková

Ulrich Bielefeld: ALIENS – FRIENDS OR ENEMIES,
(from the Serbian translation)
Stranci – prijatelji ili neprijatelji, Biblioteka XX vek, Beograd 1998

The book by Ulrich Bielefeld, a sociologist who works at the Institut für Sozialforschung in Hamburg, was published in a Serbian translation as a collection of lectures, contribution to debates and articles, from which majority was published in German in a magazine of the Institute “Mittelweg 36”. Hence, we will not find in the book a focus on a single subject, but a fascinating insight into and overview of a main theme, which is constitution of various “us” and “them” dichotomies based on nation, ethnicity and domicile and alien inhabitants. As author says himself, discussing this problem should lead to development of a sociology of alien following sociological insights of Weber and Simmel (let’s remember the famous definition of